

6. Клименко І. В. Симптомокомплекс відповідальності курсантів – майбутніх правоохоронців у контексті програми психологічного супроводу. *Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці*. 2017. № 3 (17). URL: <http://expert-nazarov.com/nomera/766-2017-3-17> (дата звернення: 22.01.2018).

7. Федіна Н. Професіоналізм як чинник регулювання ефективної діяльності поліції. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 4. С. 145–149.

8. Huntington S. P. Soldier and state: The theory and practice of civil-military relations. *Defense Analysis*. 2000. Vol. 16, No. 3. P. 345–346.

Отримано 05.03.2018

Станіслав Олександрович ЛАРІОНОВ,

*доцент кафедри педагогіки та психології
факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3027-8535>;*

Павло Валентинович МАКАРЕНКО,

*заступник декана з навчально-методичної та наукової роботи
факультету № 4 (кіберполіції)
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9055-3287>*

ДІАГНОСТИКА АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ

Аналізується проблема поведінкової діагностики агресивності особистості засобами психологічного тренінгу. Наводяться дані щодо наявних взаємозв'язків «поведінкової» і «тестометричної» агресивності поліцейських.

Проблема агресивної поведінки набуває в суспільстві дедалі більшої актуальності і гостроти.

Агресія тлумачиться дослідниками дуже широко, в основному у зв'язку з насильством чи його наслідками [1]. С. Розенцвейг включав до агресивної конструктивні та деструктивні дії, спрямовані на подолання перешкод, або просування до цілі. В структуру агресивної поведінки він включав і асертивність, щоправда не визначаючи її окремо [2]. Л. Ерон визначив агресію як дії, які призводять до шкоди або подразнення іншої особи безпосередньо або через її власність [3]. Заслуговує на увагу точка зору Г. Кауфмана, який запропонував вважати агресією поведінку, спрямовану на об'єкт, який особа вважає суб'єктивно досяжним, і очікує, що цей об'єкт буде перешкоджати досягненню певної мети, або заважати її досягненню [4]. Ключова відмінність полягає тут в положенні спостерігача, його цікавить причина поведінки (агресивна мотивація) чи її наслідки (факт завдання шкоди).

Складність у визначенні меж агресії зумовлюється, крім того, різноманіттям її проявів: соціально прийнятна та неприйнятна; випадкова та умисна; міжособистісна та аутоагресія тощо.

В тому числі, характеризуючи агресивну поведінку людини, яка скоїла насильницький злочин, прийнято її поділ на інструментальну (превентивну, хижу, «cold-blooded») та реактивну (імпульсивну, «hot-blooded»). Така двофакторна модель агресії підтверджується чисельними дослідженнями на різноманітних вибірках дітей, студентів, дорослих, засуджених тощо [5].

Вивчення агресивності як особистісної риси здійснюється, зазвичай за допомогою опитувальників, тестів, проєктивних методів психологічної діагностики. Результати такої діагностики виявляються корисними для психологічної практики, зокрема щодо прогнозу агресивності у професійній діяльності працівників «силових структур». Однак, поряд із типовими, притаманними для самоописів чинниками викривлень результатів [6, с. 133–134], питання (критерії) у методиках діагностики агресивності є, в основному, інтуїтивно-зрозумілими для респондентів, що не виключає обрання відповідей за принципом соціальної бажаності. Цікавим, і на наш погляд, потенційно корисним для відбору кадрів в поліцію є можливість поведінкової діагностики агресивності кандидатів, яку можливо проводити під час групового етапу професійно-психологічного відбору. Відкритим залишається питання кореляції «реальної» (поведінкової) та «тестометричної» агресивності.

Впродовж кількох останніх років на кафедрі педагогіки та психології Харківського національного університету внутрішніх справ проводиться первинна підготовка та підвищення кваліфікації працівників різних підрозділів Національної поліції України, в межах якої було проведено емпіричне дослідження їх агресивності під час проведення психологічного тренінгу «Стресостійкість». Загалом охоплено 100 працівників поліції чоловічої статі, віком 24–35 років.

Для визначення «тестометричної» агресивності досліджуваних було використано два стандартизованих опитувальника діагностики агресивності (П. Ковальова – Є. Ільїна та Л. Почебут), проєктивна методика «Тест руки» Е. Вагнера. Поведінкова агресивність вивчалась в ході виконання вправи «Стілець», яка полягає в наступному. Першому учаснику пропонується з зав'язаними очима знайти в аудиторії стілець і сісти на нього. Другому учаснику пропонується непомітно зайняти стілець, і, сидячи мовчки, не віддавати його. При зіткненні першого учасника зі стільцем, виявляється, що той кимось зайнятий, і в такій ситуації невизначеності він, намагаючись сісти на стілець, демонструє одну або декілька з можливих стратегій поведінки:

- «заперечення», невиконання вправи різноманітними способами (пряма відмова виконати вправу; посилення на моральні норми «я не можу сісти, тут зайнято»; тривале пасивне вичікування тощо);

- «заміщення», намагання виконати вправу не зовсім так, як необхідно (пошук іншого «такого ж самого» стільця; намагання сісти на спинку; намагання сісти на коліна другому учаснику тощо);

- «пошук допомоги», вербалізація невпевненості, додаткових питань, закликів до аудиторії поради чи допомогти;

- «регрес», демонстрація інфантильних форм поведінки (недоречний сміх, дитяча мова тощо);

- «співробітництво», яке полягає у повноцінній спробі встановити вербальний контакт з другим учасником, який сидить на стільці;

- «агресія», в основному фізична (спроби зіштовхнути другого учасника зі стільця).

У таблиці 1 показані кореляційні зв'язки між досліджуваними характеристиками.

Таблиця 1

**Взаємозв'язки між показниками
«тестометричної» і «поведінкової» агресивності (r)**

Методика	Шкали	Заперечення	Заміщення	Пошук допомоги	Агресія	Регрес	Співробітництво
Ковальова-Ільїна	Пряма фізична агресія	-,272*					
Почебут	Вербальна агресія					,247*	
	Фізична агресія	-,250*					
	Предметна агресія			,235*			
	Емоційна агресія		,306*				
	Самоагресія		,230*				
Вагнера	Агресія					-,259*	
	Комунікація			,220*			
	Демонстративність						-,249*
	Активна безособовість			,264*			

З таблиці видно, що прояви поведінкової агресії, яка демонструється в ході виконання тренінгової вправи, не корелюють з показниками відповідних психодіагностичних методик. Ймовірно джерела і ступінь реальної агресивної поведінки слабко усвідомлюються особистістю, вони знаходяться під значним впливом механізмів психологічного его-захисту, тому мало доступні для самоопису і самозвіту. Це свідчить на користь того, що поведінковий напрям є перспективним напрямом діагностики агресивності поліцейських.

Список бібліографічних посилань

1. Stanford M. S., Houston R. J., Villemarette-Pittman N. R. & Greve K. W. Premeditated aggression: Clinical assessment and cognitive psychophysiology. *Personality and Individual Differences*. 2003. Vol. 34. Pp. 773–781.
2. Rosenzweig S. Outline of a denotative definition of aggression. *Aggressive Behavior*. 1977. Vol. 3. Pp. 379–383.
3. Eron L. D. The development of aggressive behavior from the perspective of a developing behaviorism. *American Psychologist*. 1987. Vol. 42. Pp. 435–442.
4. Kaufmann H. Definitions and methodology in the study of aggression. *Psychological Bulletin*. 1965. Vol. 64. Pp. 351–364.
5. Douglas R. L. Instrumental and reactive violence: the role of mental health factors and maltreatment history in the manifestation of violent offending. Dalhousie University, 2010. 274 p.
6. Кузнецов М. А., Макаренко П. В., Ларионов С. А. Эмпирические методы изучения системы отношений личности. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2015. № 51. С. 128–140.

Отримано 05.03.2018

УДК [159.98:351.74](477)

Наталя Едуардівна МІЛОРАДОВА,

професор кафедри педагогіки та психології

факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0716-9736>

ОПЕРАЦІОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОФЕСІОГЕНЕЗУ ПРАВООХОРОНЦЯ

Розглянуто сутність професіогенезу з боку аналізу змісту процесу формування психологічної системи діяльності через врахування його стартового рівня, впливу різноманітних чинників на характер протікання діяльності та формування сценаріїв професійного розвитку у певному середовищі; проаналізовано операціональні характеристики професіогенезу правоохоронця до яких віднесено початковий, процесуальний та результативний компоненти.

Сучасні дослідники для позначення особистісних змін, які відбуваються в процесі засвоєння і здійснення професійної діяльності і обумовлені характером цієї діяльності, використовують поняття «професіогенез». Будучи міждисциплінарним феноменом, проблема професіогенезу особистості набуває актуальності та стає предметом дослідження в межах психологічних і педагогічних концепцій. В загальному розуміння «професіогенез» – це цілісний безперервний процес становлення особистості фахівця, що починається з моменту